

„Převoz mrtvých do protektorátu nepřichází v úvahu“

Nakládání s tělesnými ostatky popravených v Drážďanech v letech 1940–1945

BIRGIT SACK

Ještě dnes se na památník Münchner Platz v Drážďanech obracejí lidé, kteří pátrají po tělesných ostatcích svých příbuzných popravených v tomto městě během druhé světové války. Návštěva hrobu bývá pro rodinné příslušníky nejdůležitějším okamžikem jejich cesty do Drážďan. Konečně chtějí truchlit na místě, kde jsou pochováni jejich blízcí. Ne vždy je však možné jejich přání splnit.

Podle druhého článku výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939, na jehož základě toto území přešlo pod Velkoněmeckou říši, se etnicky němečtí obyvatelé protektorátu stali německými státními příslušníky. Ostatní obyvatelé Čech a Moravy pak státními příslušníky protektorátu.¹

Pod drážďanskou gilotinou zemřelo v letech 1940–1945 celkem 850 protektorátních občanů a osob české národnosti z Říšské župy Sudety.² Českou národnost měly zhruba dvě třetiny všech popravených za války v Drážďanech. Tato situace byla důsledkem snahy nacionálně socialistického režimu přesunout politické procesy a popravy mimo protektorát. Tam šlo nacistickému vedení především o udržení klidu a pořádku, jež bylo předpokladem pro zajištění produktivity a efektivity místní průmyslové výroby.

Drážďany hrály důležitou roli jako místo represe především pro svou geografickou blízkost k české části protektorátu a také pro své infrastrukturní podmínky: sídlil tam zemský soud a vrchní zemský soud, na něž navazovala budova věznice. Od roku 1936 se v těchto místech nacházelo jedno z jedenácti popravišť nacistického Německa.³

Spádová oblast drážďanského popravišť byla po německé okupaci rozšířena o protektorátní zemský soudní okres Praha a zemské soudní okresy Most, Česká Lípa, Litoměřice a Liberec, které se nacházely v Říšské župě Sudety. S cílem „odlehčit“ Drážďanům zřídilo říšské ministerstvo spravedlnosti v dubnu 1943 pro zemský soudní okres Praha popravíště ve vazební věznici na Pankráci. Koncem března 1943 byl v Drážďanech vykonán poslední z celkového počtu 269 rozsudků smrti vynesených

Zvláštním soudem Praha. Celkem 265 popravených v Drážďanech z rozhodnutí tohoto soudu bylo státními příslušníky protektorátu. Ve čtyřech případech šlo o Němce.

Zvláštní soud vynášel tresty smrti z velké části na základě nařízení proti škůdcům národa nebo nařízení o válečném hospodářství. Typickým zločinem byla tzv. černá porážka. Černý trh měl v protektorátu často politický rozměr. Zvláštní soud ale vynášel také rozsudky smrti za spáchání závažných trestných činů, například za vraždu. Rozsudky vynesené z politických důvodů se opíraly o nařízení říšského protektora o „držení zbraní“ a „sabotáži“, respektive o nařízení, jež trestalo „napomáhání činům nepřátelským Říši“.

Většina občanů protektorátu byla k trestu smrti odsouzena Lidovým soudním dvorem, který v Drážďanech zasedal pravidelně od počátku roku

1 Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava z 16. 3. 1939. *Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren*, č. 2 z 21. 3. 1939. Böhmisch-Mährisches Verlag und Druckerei, Prag 1939, s. 7–10.

2 Mezi protektorátními občany byli dva lidé maďarské, jeden slovenské a jeden srbské národnosti. Dva muži byli bez státní příslušnosti. Už v roce 1934 byl v Drážďanech popraven Čech Wenzel Ottmar, který žil ve Vogtlandu v Sasku.

3 SACK, Birgit: Role Drážďan v perzekuci českého odboje / Die Bedeutung Dresdens für die justizielle Verfolgung des tschechischen Widerstands. In: PLACHÁ, Pavla – ZEMANOVÁ, Věra (eds.): *Milena Jesenská. Biografie, historie, vzpomínky / Biografie, Zeitgeschichte, Erinnerung*. Aula, Praha 2016, s. 109.

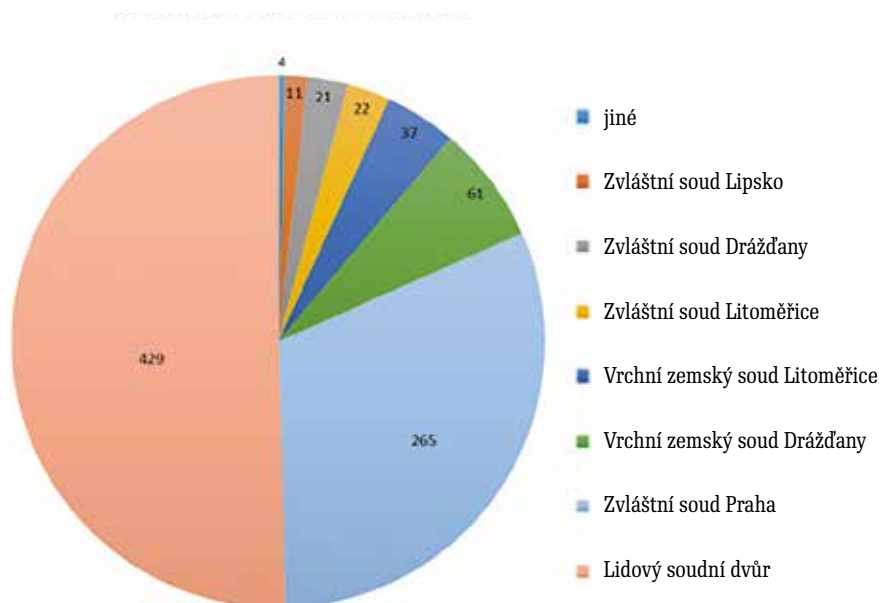
1943 v budově zemského soudu. Na smrt poslal 429 odsouzených z protektorátu a Čechů z Říšské župy Sudety. Drážďany jsou tak po Berlíně-Plötzensee a zřejmě též Vratislavi dalším místem, kde byla většina Čechů popravena z rozhodnutí této soudní instance.⁴ Od srpna 1940 byl Lidový soudní dvůr oprávněn postoupit „méně závažné“ protektorátní případy velezrady a zemězrady vrchním zemským soudům v Drážďanech, Vratislavi a Litoměřicích. Do kompetence Drážďan a Litoměřic spadal také zemský soudní okres Praha.⁵

V Drážďanech bylo vykonáno celkem 61 rozsudků smrti, které vynesl tamní vrchní zemský soud. Dalších 59 poprav bylo provedeno z rozhodnutí Vrchního zemského nebo Zvláštního soudu Litoměřice. Zvláštní soudy v Drážďanech a Lipsku odsuzovaly k trestu smrti Čechy (muže), kteří byli v těchto městech nasazeni na nucené práce.

Převoz ostatků do protektorátu

Péče o tělesné ostatky zesnulého je jedním z tradičních práv a povinností nejbližších příbuzných. Justiční orgány v době nacionálního socialismu toto právo neustále omezovaly. Říšské ministerstvo spravedlnosti zavedlo *opatření v případě trestu smrti* poprvé v roce 1935. Tehdy byla sjednocena pravidla jak pro samotný výkon trestu smrti, tak pro nakládání s mrtvými těly. Podle nich měli být blízcí příbuzní po vynesení rozsudku smrti dotázáni, *zda mají zájem v případě popravu o vydání mrtvého těla za účelem jednoduchého pohřbu bez obřadu*. Obrátit

České oběti poprav (protektorátní státní příslušníci všech národností) v Drážďanech podle typu soudu

se s tímto dotazem na příbuzné po vykonání popravu již nebylo povoleno. Ve skutečnosti však rodinní příslušníci obdrželi mrtvé tělo jen v případě, pokud nebyly námítky ze strany policejních úřadů. Pokud příbuzní žádost o vydání těla nepodali, bylo předáno nejbližší univerzitě pro účely výuky a výzkumu.⁶ Pro Drážďany byl jako odběratel určen Anatomický ústav Univerzity v Lipsku.

Od počátku roku 1939 už nesměli být příbuzní osob odsouzených k smrti z politických důvodů na své záměry ohledně pohřbu dotazováni.

Pokud sami požádali o předání těla, záleželo na rozhodnutí Gestapa.⁷ Toto nařízení se týkalo příbuzných českých obětí, které byly popraveny v Drážďanech na základě rozsudku Lidového soudního dvora nebo Vrchního zemského soudu Drážďany. Podle názoru říšského protektora *nepřicházelo vydání těla popraveného, kterého k smrti odsoudil Lidový soudní dvůr, prakticky vůbec v úvahu*.⁸ Alespoň v případě Drážďan není znám žádný takový případ.

Rozdělení na „politické“ a „nepolitické“ popravené s odpovídajícími

4 Lidový soudní dvůr se sídlem v Berlíně vynesl 580 rozsudků smrti nad osobami české národnosti. Jde o výpočet autorky, který vychází ze seznamu popravených Čechů v Plötzensee, jež sestavil Památník německého odboje (Gedenkstätte Deutscher Widerstand).

5 Zuständigkeit der Oberlandesgerichte in Hoch- und Landesverratsachen aus dem Protektorat Böhmen und Mähren vom 7. 8. 1940. In: *Deutsche Justiz*, 1940, roč. 102, Ausgabe A, č. 31 (2. 8. 1940), s. 904.

6 *Bundesarchiv Berlin* (dále jen BAArch), R 3001/1314, Rundverfügung des Reichsministers der Justiz, 22. 10. 1935, s. 103–106, citace ze s. 105.

7 Rundverfügung des Reichsministers der Justiz, 19. 2. 1939. Citováno podle SCHMIDT, Herbert: *Todesurteile in Düsseldorf 1933–1945. Eine Dokumentation*. Droste Verlag, Düsseldorf 2008, s. 375.

8 *United States Holocaust Memorial Museum*, GR-11.001 M 18 (German Courts Fonds 1361), 1934–1944, Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, gez. Krieser, an den Reichsminister der Justiz, 13. 8. 1942.

důsledky pro způsob pohřbení se týkalo stejně českých jako německých pozůstalých. V případě popravených Polek a Poláků se podle ministerského nařízení z 15. července 1942 mrtvá těla příbuzným nadále zásadně nevzdávala, a to bez ohledu na důvod odsouzení.⁹ Dne 26. listopadu téhož roku říšské ministerstvo spravedlnosti zakázalo *používání dopravního prostoru k přepravě těl nebo uren popravených*. V případě, že byly *tělesné ostatky popraveného člověka vydány k pohřbu*, muselo se *pohřbení nebo zpopelnění a uložení do hrobu uskutečnit v místě poprav*.¹⁰ Pro říšského protektora nebylo přemísťování mrtvol českých popravených do protektorátu jen záležitostí omezeného přepravního prostoru. Za „zásadní chybu“ jej považoval především proto, že *v politických poměrech protektorátu je hranice mezi politickými a nepolitickými trestnými činy mimořádně nezřetelná*.¹¹ Posledním převezeným byl zřejmě František Svatoš (1920–1942). Tehdy dvaadvacetiletý již dříve trestaný brusič byl 14. listopadu 1941 Zvláštním soudem v Praze odsouzen k trestu smrti za neoprávněné držení zbraní. Dne 17. března 1942 byl v Drážďanech popraven. Úřady tělo příbuzným vydaly. Tamní městská pohřební služba zajistila jeho přepravu nákladním vozem.¹² Tělesné pozůstatky Františka Svatoše spočívají v rodinném hrobě na hřbitově v Lomu v Ústeckém kraji dodnes.¹³

Podobně se do července 1942 podařilo umístit urny nebo pozůstatky popravených obětí na domácí hřbitovy dalším šesti rodinám. Všechny

tyto osoby byly odsouzeny k smrti Zvláštním soudem v Praze. Čtyři z nich byly pohřbeny na pražských hřbitovech, včetně ženy židovského původu Pauly Rippové (1888–1942) z Plzně, jejíž urna byla uložena na pražském židovském hřbitově. František Pipek (1904–1942) byl pochován na hřbitově ve své rodné Chotěboři a Josef Hauzner (1905–1942), popravený 7. července 1942, v Horní Bříze, kde je jeho jméno uvedeno i na pomníku obětem první a druhé světové války.¹⁴ Po vydání úředního zákazu už nebyl z popravených mužů a žen do vlasti převezen nikdo další.

Samostatný hrob v Drážďanech?

Po případu Františka Svatoše byli už čeští pozůstalí vždy informováni o zákazu převozu. Dne 13. října 1942 se vrchní státní zástupce při Německém zemském soudu v Praze dotazoval Anny Smetanové, zda si přeje převzít tělo svého manžela Oldřicha Smetany (1909–1943), odsouzeného k smrti 25. září 1942, *pokud Vůdce neuplatní své právo udělit milost [...] k jednoduchému pohřbu bez obřadu*. Pokud by si to přála, bylo by jí *tělo policejními orgány v Drážďanech vydáno, avšak pouze za předpokladu, že k pohřbu nebo zpopelnění a uložení urny dojde v Drážďanech. Přemístění mrtvolky nebo urny do protektorátu není povoleno*.¹⁵ Anna Smetanová této možnosti využila a získala hrob na drážďanském evangelickém luteránském Hřbitově svatého Jana (Johannisfriedhof), kterého se vzdala až koncem roku 1968.

Vdova po Jindřichu Pavlatovi (1906–1942) nechala ostatky svého manžela v Drážďanech zpopelnit. Také jí bylo sděleno, že *nemohlo být vyhověno její žádosti o přepravu popela zemřelého*.¹⁶ Urnu svého muže, který byl popraven 6. listopadu 1942, nechala v březnu 1943 uložit na vlastní náklady na tamním Městském lesním hřbitově (Heidefriedhof). Skutečnost, že užívací právo k hrobům v Drážďanech získaly pouze dvě vdovy, není vzhledem k vzdálenosti a ztíženosti možnosti hrob navštěvovat nijak udivující. Komunikace s drážďanskými úřady navíc vyžadovala znalost německého jazyka.

Vyhláškou říšského ministerstva spravedlnosti z 26. listopadu 1942 bylo dotazování rodin na převzetí ostatků zrušeno.¹⁷ Teoreticky stále existovala možnost pohřbit popravené v Drážďanech do samostatného hrobu, ale většina příbuzných o možnosti zažádat o vydání tělesných ostatků nevěděla. Kromě toho by se o rozsudku museli dozvědět včas, protože žádost bylo třeba podat ještě před popravou. Rodiny, jejichž příbuzní byli odsouzeni k smrti za velezradu nebo zemězradu, neměli šanci na vydání těla, ani pokud požádaly ve stanovené lhůtě. Pomineme-li rozsudky Zvláštních soudů v Litoměřicích a v Sasku, byla takto odůvodněna od léta roku 1943 většina trestů smrti nad osobami české národnosti.

Pozůstalí nebo jejich obhájci, kteří se dotázali na místo pohřbení popraveného, zpravidla obdrželi od města Drážďany informaci o přesné poloze hrobu. To byl třeba případ Vojtěcha

9 BArch, R 3001/1317, Rundverfügung des Reichsministers der Justiz, 15. 7. 1942, s. 13.

10 Tamtéž, Rundverfügung des Reichsministers der Justiz, 26. 11. 1942, s. 84.

11 Tamtéž, Reichsprotektor an Reichsjustizministerium, 29. 6. 1942, s. 12.

12 Tamtéž, Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Gruppe Eisenbahnwesen, an Deutsche Reichsbahn, Eisenbahnabteilungen des Reichsverkehrsministeriums, 18. 9. 1942, s. 80.

13 Viz <http://www.vets.cz/vpm/22931-kenotaf-frantisek-svatos> (citováno k 15. 2. 2018).

14 Viz <http://www.vets.cz/vpm/5715-pomnik-obetem-1-a-2-svetove-valky/#5715-pomnik-obetem-1-a-2-svetove-valky> (citováno k 15. 2. 2018).

15 *Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv* (dále jen VÚA - VHA), f. Osvědčení podle zák. č. 255/1946 Sb., č. j. 315/144/95, Oldřich Smetana, Erich Blackert, Oberstaatsanwalt beim Deutschen Landgericht Prag, an Anna Smetanová, 13. 10. 1942.

16 Tamtéž, č. j. 319642/95, Jindřich Pavlata, Městský pohřební ústav v Drážďanech, Zdeňka Pavlatové, 21. 11. 1942.

17 BArch, R 3001/1317, Rundverfügung des Reichsministers der Justiz, 26. 11. 1942, s. 84.

Marie Škardová kolem roku 1925. Jindra a Karel Jaklovi kolem roku 1930.

Foto: Západočeské muzeum v Plzni; archiv Jana Štěpána

Vízka (1905–1943), jehož odsoudil k smrti Lidový soudní dvůr.¹⁸

Předávání těl Anatomickému ústavu v Lipsku

Tělesné ostatky, které nebyly vydány příbuzným, dostal k dispozici Anatomický ústav v Lipsku. Oběti drážďanských poprav v něm ale většinou neskonzily. Souviselo to s tím, že počet exekucí od roku 1942 dalece přesahoval potřeby ústavu. Prokazatelně do něj byla předána těla 34 popravených Čechů a Čechů, mezi nimi například ostatky příslušnice komunistického odboje Marie Škardové, odsouzené k smrti Vrchním zemským soudem v Drážďanech.

U 144 protektorátních občanů se dosud nepodařilo zjistit místo pohřbení. Většina těl byla pravděpodobně převezena do anatomického ústavu. Nejspíš mezi nimi bylo i tělo

Jindry Jaklové, která byla odsouzena k smrti společně se svým manželem za činnost v odbojové skupině Národní obranný svaz (NOS). Její muž Karel byl pohřben na Hřbitově svatého Jana v Drážďanech.

Těla předaná anatomickému ústavu se používala při pitvách, jež sloužily vzdělávání studentů medicíny. Ředitel ústavu Max Clara (1899–1966) a jeho spolupracovníci je používali také k základnímu anatomickému výzkumu. Nejméně v jednom případě Clara experimentoval s vězňem již v cele smrti. Posledních pět dnů před smrtí mu nechal podávat čtyřikrát denně tabletu vitamínu C. Údajně šlo o českého dělníka Jana Svobodu, který byl odsouzen za vraždu své bývalé ženy. Experiment byl sice neškodný, ukazuje však, že pro Maxe Claru byli odsouzení na smrt jen pouhým prostředkem k jeho vlastním záměrům.¹⁹ Když už těl nebylo třeba, došlo mini-

málně v několika případech k jejich zpopelnění v lipském krematoriu a následnému pohřbení.²⁰

Městské hroby na drážďanských hřbitovech

Ostatní oběti poprav byly pohřbeny na čtyřech drážďanských hřbitovech: na Novém židovském hřbitově, v Městském urnovém háji v čtvrti Tolkewitz, na Novém katolickém hřbitově v Drážďanech-Friedrichstadtu a na již zmíněném evangelicko-luteránském Hřbitově svatého Jana, který sousedí s urnovým hájem. Náklady spojené s pohřbíváním neslo město.

Podle postulátů nacistického režimu se popravení svým trestným činem vyřadili z „národní pospolitosti“ (Volksgemeinschaft). Z této premisy vycházel oběžník Zemského luteránsko-evangelického úřadu z února 1942, podle něhož se pro pohřbení

18 VÚA - VHA, f. Osvědčení podle zák. č. 255/1946 Sb., č. j. 75333/69, Vojtěch Vízek, Stadtgesundheitsamt, Abteilung Gesundheitspolizei, an den Advokaten und Verteidiger Jaromír Bílý, 24. 6. 1943.

19 K experimentu viz CLARA, Max: Beiträge zur Histotopochemie des Vitamin C im Nervensystem des Menschen. *Zeitschrift für mikroskopisch-anatomische Forschung*, 1942, sv. 52, s. 359–391, zde s. 362, také SCHÜTZ, Mathias: Das Strafgefängnis Stadelheim als zentrale Hinrichtungsstätte des Nationalsozialismus. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 2016, sešit 10, s. 854–876, zvláště s. 871.

20 Prokazatelně jsou kremace do konce roku 1943. Poté už nebyly ostatky předané anatomickým ústavem zanášeny do kremáčnických knih jmenovitě.

těl popravených osob měla použít odlehlá část hřbitova. Přitom bylo třeba dbát na to, aby byla dodržena „dostatečná vzdálenost“ od stávajících hrobů.²¹ Zřízenci městského zdravotního úřadu vyzvedávali na popravišti tělesné ostatky obětí většinou několik dní po exekuci. Výjimku tvořily oběti židovského původu, pro něž byl jako místo pohřbení určen Nový židovský hřbitov. Mezi dubnem 1942 a dubnem 1943 bylo popraveno celkem osm mužů česko-židovského původu. Jejich uložení do hrobu proběhlo až s několikaměsíčním zpožděním ve dvou termínech – 21. ledna a 21. srpna 1943, pravděpodobně proto, aby se minimalizovaly pohřební náklady. Na židovském hřbitově byl pohřben mimo jiné Karel Loewensohn (1884–1943), který byl odsouzen k smrti stejně jako již zmínění manželé Jaklovi z odbojové skupiny NOS Lidovým soudním dvorem v Drážďanech. Jeho vina jakož i vina spoluobžalovaného Viléma Singera byla podle mínění soudců už proto obzvláště závažná, protože jako Židé projevíli svou nenávisť vůči Říši působením v nebezpečné organizaci odporu.²² K dalšímu pohřbívání na tomto hřbitově už nedocházelo, protože podle 13. prováděcího nařízení k zákonu o říšském občanství z 15. června 1943 řešila nadále trestné činy židovských občanů policie, což v praxi znamenalo, že byli transportováni do koncentračního tábora.

Ostatky dalších sedmi Čechů byly zpopečněny do února 1943 a uloženy v hromadném hrobě v městském urnovém háji. Byl mezi nimi Bohuslav Čejp (1911–1943), povoláním řezník, odsouzený k smrti Zvláštním soudem v Praze za černou porážku zvířat

a další nedovolený obchod s masem. Na Hřbitově svatého Jana bylo pohřbeno 307 a na Novém katolickém hřbitově 343 protektorátních občanů. Oběti poprav vykonaných v jednom dni byly po roce 1942 většinou rozděleny mezi tyto dva hřbitovy.²³ Například těla 37 mužů popravených 18. a 19. října 1944, mezi nimiž byli také tři sudetští Němci, byla pohřbena následovně: deset bylo uloženo do hrobu 23. října na Novém katolickém hřbitově, 21 v následujících dnech na Hřbitově svatého Jana a šest těl obdržel anatomický ústav.

Na Hřbitově svatého Jana byli popravení pohřbíváni do země. Vzhledem k rostoucímu počtu poprav a kvůli úspoře místa a snížení nákladů nechávala správa hřbitova kopat čím dál hlubší hroby. Těla tedy byla pohřbívána ve vrstvách nad sebou. Zpočátku byly tělesné ostatky popravených pochovávány v menší hloubce v oddělení 1E. Od září 1943 se k jejich uložení používalo také oddělení 1F. Většina těl popravených byla od poloviny roku 1944 ukládána ve velké hustotě až šesti těl v jednom hrobě v oddělení 4I. Několik jich bylo po bombardování Drážďan v únoru 1945 pohřbeno v oddělení 5F. Těla byla jen zabalena do pergamenu. K rozdělování mrtvých podle pohlaví nebo národnosti nedocházelo.

Také na Novém katolickém hřbitově byli popravení umisťováni jen v několika odděleních a také do hromadných hrobů. Nejdříve v oddělení J a po jeho zaplnění v oddělení N. Duchovní sloužili obětem poprav krátkou mši za mrtvého, po níž následovalo rozloučení, čímž byl naplněn katolický pohřební obřad.

Převozy po roce 1945

Hned po válce začali pozůstalí po popravených hledat hroby svých příbuzných. Obraceli se s dotazy mimo jiné na katolického duchovního Franze Bänsche (1899–1961), který obstarával řadu odsouzených k smrti v posledních hodinách před popravou. Napsala mu také Blažena Votroubková, vdova po Karlu Votroubkovi (1894–1943). Špatnou němčinou se 14. května 1946 ptala, kde je její muž pohřben, *zda nebyl spálen v krematoriu, nebo jestli leží v hromadném hrobě*. Chtěla udělat všechno pro to, *aby byl převezen do vlasti, pro kterou tolik pracoval a trpěl*.²⁴ Marie Berková, vdova po Tomáši Berkovi (1896–1943), vyjádřila v říjnu 1945 přání *převézt manžela do Prahy*. Poukazovala přitom na jeho přání vyjádřené v dopise na rozloučenou.²⁵

Jiní pozůstalí se obraceli na repatriční úřad, pro nějž pater Bänsch vypracoval pohřební seznamy na základě poznámek, které si vedl před rokem 1945. K převezení ostatků Tomáše Berky a Karla Votroubka, kteří byli pochováni na Hřbitově svatého Jana, z neznámých důvodů nedošlo. Tomáše Berku dnes připomíná kenotaf na Krčském hřbitově v Praze.²⁶ Tělo Jaroslava Proška (1898–1944) bylo první, které bylo po válce převezeno. Stalo se tak díky úsilí jeho sestry. Ostatky byly vyzdviženy 26. června 1947. Poslední převoz ostatků proběhl 9. dubna 1965, kdy byly v dětských rakvích převezeny do Mostu a na tamním městském hřbitově pohřbeny ostatky Jaroslava Hábla (1923–1944) a Václava Kratochvíla (1922–1944).

21 Archiv Johannisfriedhof Dresden, Evangelicko-luteránský zemský církevní úřad Sasko, oběžník č. 56, 25. 2. 1942.

22 BArch, R 3001/147058, Rozsudek, 14. 4. 1943.

23 Poprava velkého počtu odsouzených v jednom dni patrně souvisela s co možná „nejefektivnějším“ nasazením popravčího, který obsluhoval vícero popravišť.

24 Archiv Gedenkstätte Münchner Platz Dresden, pozůstalost Franze Bänsche (kopie), dopis ze 14. 5. 1946.

25 Tamtéž, dopis z 3. 10. 1945. Ke kenotafu viz <http://www.vets.cz/vpm/5812-kenotaf-a-hrob-rodina-berkova/#5812-kenotaf-a-hrob-rodina-berkova> (citováno k 15. 2. 2018).

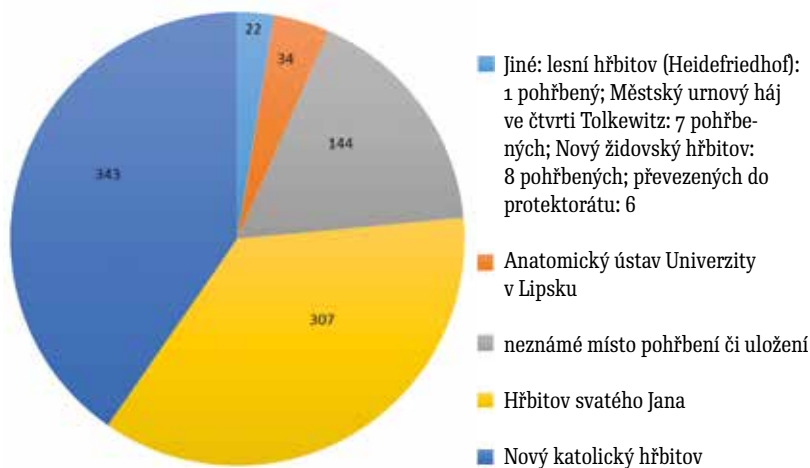
26 Viz <http://www.vets.cz/vpm/5812-kenotaf-a-hrob-rodina-berkova/#5812-kenotaf-a-hrob-rodina-berkova> (citováno k 15. 2. 2018).

Následně se správa Hřbitova svatého Jana a odpovědná místa města Drážďan dohodly *napříště nepovolovat a neprovádět exhumace zahraničních účastníků odboje*.²⁷ Důvodem pro toto rozhodnutí byl problém narušení piety a klidu mrtvých, který nastal při exhumaci hrobů, v nichž byla těla uložena ve více patrech. Vhodně to ilustruje dopis Katolické hřbitovní nadace v Drážďanech.

V souvislosti s žádostí o vyzdvižení pěti těl nadace uváděla, že je nutné zvážit, že *pohřbení leží ve třech a čtyřech vrstvách a vzhledem k dlouhému časovému odstupu by vyzdvižení ostatků naráželo na velké těžkosti, protože celistvost jednotlivých pohřbených [...] se nedá zajistit [...]. Naléhavě se nedoporučuje vyzdvihování ostatků jednotlivých osob, protože s ohledem na složení půdy na hřbitově nelze garantovat, že se při třech a čtyřech vrstvách podaří vyzdvihnout ostatky žádaných osob, spíše je třeba vyjádřit obavu, že u ostatních pohřbených dojde k situaci, že pokud bude později vyžádáno vyzdvižení těchto osob, jejich ostatky už nebudou nalezeny nebo nebudou nalezeny kompletní*.²⁸ Na rozdíl od správy Hřbitova svatého Jana se katolická hřbitovní správa jakýmkoli pokusům o předávání pohřbených bránila. Tělesné ostatky Vlasty Faltýskové (1924–1944) a Eduarda Průši (1924–1944), kteří patřili ke stejné odbojové skupině jako Jaroslav Hábl a Václav Kratochvíl, proto nebyly převezeny a uloženy na hřbitově v Mostě.

Někteří pozůstalí převzali do své péče hrob na původním drážďanském hřbitově. Například příbuzní Františka Bohuslavického (1879–1944) nechali v roce 1948 přemístit jeho

České oběti poprav (protektorátní státní příslušníci všech národností) v Drážďanech podle místa pohřbení či uložení těl do roku 1945

tělesné ostatky z hromadného hrobu do hrobu samostatného.

Jinak tomu bylo u dosud nepohřbených tělesných ostatků, které zajistila sovětská okupační moc poté, co byly objeveny v prosinci 1945 při odstraňování sutin vybombardovaného Anatomického ústavu v Lipsku. Těla konzervovaná v zaplombovaných kontejnerech bylo možné identifikovat díky číslováním oloveným značkám na zápěstí a na uchu.²⁹ Byly mezi nimi dva manželské páry a třináct mužů českého původu, kteří byli popraveni za odboj proti německým okupantům. Jejich ostatky byly zpopelněny 5. září 1949 v rámci smutečního obřadu v Lipsku a poté dopraveny přes Berlín do Československa, kde byly odevzdány příbuzným.³⁰ Anna Štruncová tak mohla pohřbít svého snoubence Vojtěcha Šedivce (1921–1944), konstruktéra

z plzeňské Škodovky, jenž se angažoval v široce rozvětvené odbojové skupině z Chrástu, kterou Štruncová společně se svou matkou podporovala. O necelé tři roky později pochovala Anna Štruncová na hřbitově v Dýšínách také svou matku, která byla též popravena v Drážďanech. Díky podpoře československé diplomatické mise byly její tělesné ostatky společně s ostatky dalších deseti členů chrástecké skupiny koncem března 1953 vyzdviženy, zpopelněny a převezeny do vlasti.³¹

Pietní místa v Drážďanech

Základní způsob nakládání s hroby popravených stanovil rozkaz sovětské vojenské administrativy v Německu (SMAD) č. 184/45 z 30. prosince 1945, který nařizoval, aby údržbu hrobů občanů spojeneckých národů

27 Archiv *Johannisfriedhof Dresden*, Verwaltung Johannisfriedhof an Rat der Stadt Dresden, VdN [Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes]-Betreuungsstelle, 27. 5. 1968.

28 *Stadtarchiv Dresden*, 9.1.24, Nr. 783, Bd. 4, Kath. Friedhofsstiftung zu Dresden an Bestattungseinrichtungen der Stadt Dresden, 28. 7. 1951, s. 8.

29 *Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Stasiunterlagen (BSTU)*, MfS, Allg. S 404/67, fol 35, Universität Leipzig, Rektor, an Landesregierung Sachsen, 18. 3. 1947, s. 9.

30 Tamtéž, s. 66–72 a *Archiv Gedenkstätte Münchner Platz Dresden*, Anna Štruncová-Wirthová, Záznam vzpomínek, 3. 3. 1998, s. 8.

31 *Stadtarchiv Dresden*, 9.1.24, Nr. 783, Bd. 4, Die über das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der DDR an den Dresdner Ober-

prováděly německé úřady. Konkrétně měly být opatřeny cedulkou se jménem, národností a datem úmrtí, pokud byly tyto údaje k dispozici.³² Identita pohřbených ale většinou nebyla zjištěna, protože záznamy v řadě případů shořely při bombardování. Jednotlivé hřbitovní správy zhotovovaly místo toho seznamy, v nichž přiřazovaly domnělým nebo skutečným cizím státním příslušníkům národnost podle způsobu psaní jejich jména. Vznikalo tak riziko, že se s odstupem času například zjistí, že zemřelý, jemuž byla původně přiřazena polská národnost, je ve skutečnosti československý občan a naopak.³³

Označování hrobů probíhalo na obou hřbitovech. Podíleli se na něm pozůstalí po českých popravených a Československý svaz protifašistických bojovníků (ČSPB), kteří také sami instalovali pamětní desky. Příbuzní navštěvovali hroby nebo si nechali posílat jejich fotografie. Nově objevené hroby byly zapisovány na seznam a pečoval o ně národní podnik (VEB = volkseigener Betrieb) Pohřební služby města Drážďan. Tak tomu bylo například v případě Eduarda Petra (1907–1943), na jehož hrob se v roce 1973 dotazovali přátelé rodiny Petrových, kteří žili v Drážďanech. Na tento podnět vznikl nový náhrobek v podobě kamene obrostlého brslenem, stejný, jako měly hroby ostatních cizinců.³⁴ V roce 1976 se na hřbitově nacházelo 131 označených samostatných hrobů.³⁵

V roce 1949 byl na popud sovětské okupační moci zřízen na Hřbitově

svatého Jana památník s pohřebišťem pro občany Sovětského svazu. Neznalost identity mrtvých vedla k tomu, že do něj byly přesunuty ostatky českých odbojářů Vladimíra Kloudy (1904–1944), Jaroslava Kokošky (1911–1944), Jaroslava Kopecského (1923–1943), Vladimíra Kratochvíla (1905–1944), Vladimíra Pásy (1910–1944) a Konstantina Seluckého (1898–1944). Totéž platilo pro ostatky srbského lékaře Alexandra Gjuriče (1898–1944), který žil od roku 1923 v Praze, a pro Romana Matvejova (1897–1944), jenž byl bez státní příslušnosti. Oba posledně jmenovaní byli popraveni za svou činnost v českých odbojových skupinách. Všech osm mužů bylo mylně považováno za sovětské občany pouze na základě jejich jmen a příjmení.

Na jaře 1951 nechala správa Hřbitova svatého Jana umístit v oddělení 4I pomník s trojjazyčným nápisem: „Zde odpočívají občané Polské a Československé republiky“. Ve skutečnosti šlo kromě 69 Němců bez výjimky o popravené Čechy.³⁶

Na Novém katolickém hřbitově tomu bylo naopak. Tam byl na jaře 1968 v oddělení J zřízen památník a do něj vytesán nápis: „Zde v Pánu odpočívá 128 bojovníků proti fašismu z ČSSR“. Z neznalosti byli ignorováni polští popravení katolického vyznání, kteří tam byli také pohřbeni.

Již počátkem padesátých let bylo oddělení N přebudováno na společné pohřebiště s pomníkem. Nápis na něm uvádí, že tam odpočívá „537 obětí fašismu z 13 zemí Evropy a USA“. To,

že nejvíc obětí bylo české národnosti a je jich tam pochováno více než 200, není zmíněno.

Na pomníku na Novém židovském hřbitově, jenž nese nápis „Na památku členů naší židovské obce [...] zavražděných fašisty, jejichž urny jsou zde pohřbeny“, jsou uvedena také jména někdejších československých občanů Julia Bondyho, Karla Loewensohna, Josefa Picka, Josefa Reinische, Josefa Seiner a Viléma Singera. Pomník byl vybudován u příležitosti vysvěcení synagogy, která vznikla na místě vybombardované rozlučkové místnosti.

Hřbitovní správy a odpovědná místa města Drážďan upřednostňovaly zřízení podobných pamětních míst a větších pohřebišť, jež by působily celkově příznivým dojmem, a přitom by jejich údržba nebyla příliš nákladná. Začalo se upouštět od samostatných hrobů. Jasně to ilustruje případ památníku a pohřebiště na Hřbitově svatého Jana, které vzniklo v roce 1976.³⁷ Bezprostřední podnět k jeho vzniku vzešel ze stížností rodinných příslušníků českých obětí na stav hřbitova, na něž reagoval Československý svaz protifašistických bojovníků a počátkem toho roku je tlumočil Výboru příslušníků antifašistického odboje (Komitee der Antifaschistischen Widerstandskämpfer) v Berlíně.³⁸ Tělesné ostatky popravených byly poté přesunuty z různých oddělení hřbitova na jedno místo, což však bylo zjevně v rozporu s postojem pozůstalých, kteří si nepřáli, aby se s ostatky manipulovalo.

bürgermeister übermittelte Anfrage vom 1. 6. 1951, s. 1 a *Archiv Gedenkstätte Münchner Platz Dresden*, Anna Štruncová-Wirthová, Záznam vzpomínek, 3. 3. 1998, s. 9–10.

32 *Archiv Johannisfriedhof Dresden*, Landesverwaltung Sachsen an die Oberbürgermeister der kreisfreien Städte, Landräte und Polizeipräsidenten, 9. 1. 1946.

33 Tamtéž, Notiz des damaligen Friedhofsleiters Kobisch, 14. 8. 1951.

34 Tamtéž, Verwaltung Johannisfriedhof an VEB Bestattungseinrichtungen, 4. 2. 1974.

35 Tamtéž, Auszug aus der Sitzung der Friedhofsverwaltung vom 12. 2. 1976.

36 Těla polských obětí z popraviště Münchner Platz v Drážďanech, pokud nebyla dána k dispozici anatomickému ústavu, byla pochována na Novém katolickém hřbitově.

37 K historii vzniku viz SACK, Birgit: Die Gedenk- und Begräbnisanlage für tschechoslowakische und polnische Widerstandskämpfer auf dem Johannisfriedhof. *Dresdner Hefte*, 2016, roč. 34, č. 127, s. 59–66.

38 *Archiv Johannisfriedhof Dresden*, Aktennotiz Klötzler, 8. 2. 1974.

Pomník občanům Polska a Československa v oddělení 4I na Hřbitově svatého Jana, květen 1951. Vpravo: Pomník na Novém židovském hřbitově.

Foto: SLUB, Deutsche Fotothek/Erich Höhne, Erich Pohl; Hatikva e. V./Heike Liebsch

Pomník byl slavnostně zpřístupněn v předvečer symposia, které pořádalo vedení Výboru příslušníků protifašistického odboje společně s historiky z NDR a ČSSR ve dnech 12. a 13. listopadu 1976. „Slavnosti v duchu proletářského internacionalismu“³⁹ se zúčastnili příslušníci diplomatického sboru ČSSR a Polska, vedoucí představitelé organizací sdružujících oběti obou zemí, rodinní příslušníci obětí a zástupci drážďanských škol a závodů.⁴⁰ Jako místo individuálního smutku a vzpomínání byl nový po-

mník zamýšlen až na druhém místě. Šlo hlavně o politickou manifestaci v duchu péče o antifašistické tradice. Plocha na kladení květin byla do koncepce památníku doplněna až na přání pozůstalých.⁴¹ Pohřebiště se nachází na exponovaném místě v blízkosti obřadní síně na travnaté ploše, která předtím nebyla používána k pohřbívání. Na vápencové zdi s nápisem „Na památku československým a polským příslušníkům odboje 1933–1945“ je vedle znaku Fédération Internationale de la Résistance (FIR)

vytesáno 272 jmen. Podle oficiálních dohod tam byly přemístěny ostatky „176 československých a 95 polských antifašistů“ ze Hřbitova svatého Jana.⁴² Ve skutečnosti tam bylo přemístěno 232 popravených Čechů a Čechů a pět Němců, jejichž jména jsou na pomníku uvedena.

Tři německé a část českých obětí označili úředníci z Referátu památkové péče při n. p. Pohřební služby města Drážďan a drážďanské Městské organizace výboru antifašistických bojovníků za osoby polské národnosti, dva sudetští Němci byli oproti tomu považováni za Čechy. Objasnění (národnostní) identity pohřbených se úřady hlouběji nezabývaly. Jména Čechů považovaných za Poláky jsou na pomníku uvedena v polonizované podobě. Nadto byla část jmen napsána špatně. Například Vojtěch Vlk musel žádat o opravu jména svého bratra, které bylo chybně vytesáno jako „VEK“.⁴³ Z ruského pohřebiště tam byli přestěhováni MUDr. Alexander Gjuric a Roman Matvejev (1897–1944). Druhý z nich byl kvůli záměně na zdi chybně uveden pod jménem „Vojtěch Matějka“.⁴⁴ Dalších třináct mužů, kteří zde byli pohřbeni, nezemřelo na popravišti na Münchner Platz. Mezi nimi jsou čtyři Češi, kteří zemřeli v Drážďanech v soudní nebo policejní vazbě, jako například Miroslav Eret (1910–1943), jenž spáchal sebevraždu.⁴⁵ Na pomníku jsou uvedena také jména dalších 19 popravených české národnosti, jejichž tělesné ostatky sem však nebyly přesunuty a nacházejí se na místě původního uložení.

39 Gedenkstätte für polnische und tschechoslowakische Widerstandskämpfer eingeweiht. *Der Antifaschistische Widerstandskämpfer*, 1977, č. 1, s. 7.

40 Ein Mahnmahl mit Namen teurer Toten. Eindrucksvolle Gedenkstätte für ermordete polnische und tschechoslowakische Antifaschisten. *Die Union*, 13.–14. 11. 1976.

41 *Stadtarchiv Dresden*, 4.2.1, Nr. 613, Festlegungsprotokoll zur Beratung am 11. 2. 1976, Rat des Bezirks Dresden, Abt. Örtl. Versorgungswirtschaft vom 12. 3. 1976.

42 Jedno jméno (Karel Brunner) bylo zřejmě doplněno dodatečně. K Brunnerovi viz níže.

43 *Archiv Johannisfriedhof Dresden*, Vojtěch Vlk an die Friedhofsverwaltung, eingegangen am 1. 10. 1976.

44 Poté, co se dcera Vojtěcha Matějky (1897–1944) dotazovala na hrob svého otce, bylo správné jméno „Matvejev“ v pohřební knize mylně nahrazeno jménem „Matějka“. Ve skutečnosti byl Vojtěch Matějka pohřben na Novém katolickém hřbitově.

45 Miroslav Eret pocházel z Tymákova, kde se přidal k velmi aktivnímu Revolučnímu výboru. Viz FIŠER, Jaroslav – LAŠTOVKA, Vojtěch: *Nikdo nebude zapomenut*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1985, s. 116.

Důvodem byly pravděpodobně potíže spojené s exhumací. Zvláštním případem je Karel Brunner, jehož jméno bylo na pomník přidáno až na intervenci příbuzných, a tudíž mimo abecední pořadí. Patrně byl nejdříve „vyloučen“ jako Němec. Dalších 31 českých popravených sem nebylo vůbec přemístěno a na pomníku se nenacházejí ani jejich jména. Je mezi nimi šest již zmíněných odbojářů, jejichž ostatky nadále spočívají na ruském pohřebišti. Ostatní zůstali jako domnělí Němci na původních místech. Některé hroby, například Joachima Katzera (1899–1944), byly po roce 1989/1990 označeny jako válečné hroby. Ty nemají být podle zákona o zachování hrobů obětí války a tyranie (zkráceně Gräbergesetz) likvidovány ani přenechány dalším zemřelým.⁴⁶

U některých hrobů, například Rudolfa Loudáta (1898–1944), toto označení dosud chybí. Hrob Josefa Friedla (1907–1945) i jiných popravených již správa hřbitova uvolnila k dalšímu použití.⁴⁷

Závěrem

Nárok pozůstalých, aby oběti popravené měly vlastní hrob, který by bylo možné navštěvovat, byl v období nacistické diktatury od počátku omezován a s postupem času v narůstající míře restriktivně potlačován. Od listopadu 1942 nesměli převážet tělesné ostatky ani pozůstalí po lidech, kteří nebyli popraveni za velezradu či zemězradu. Pořídít si hrob na hřbitově v Drážďanech většina rodin nechtěla. Navíc se to dalo uskutečnit jen obtížně, neboť žádost o vydání těla musela být podána ještě před vykonáním rozsudku.

Hrob Joachima Katzera na Hřbitově svatého Jana. Vpravo: Pamětní a pohřební místo pro „537 obětí fašismu“ v oddělení N na Novém katolickém hřbitově.

Foto: Philipp Haase; Wikimedia Commons/X-Weinzar

To, že většina popravených byla pohřbena na drážďanských hřbitovech a jejich ostatky tam zpravidla spočívají dodnes, je však způsobeno jen omezenou potřebou mrtvých těl ze strany Anatomického ústavu v Lipsku. Tím se liší situace v Drážďanech například od popraviště v Berlíně-Plötzensee, kde není místo pohřbení většiny z více než 2800 popravených dodnes známo.⁴⁸

Nápisy na poválečných drážďanských pomnících mohou vést z důvodu neznalosti identity popravených k omylům a vykazují mnohé chyby. Z dnešního pohledu jsou politováníhodné zejména přesuny ostatků části

českých obětí, k nimž došlo během zřizování památníku účastníků odboje na Hřbitově svatého Jana.

Do budoucna se otevírá možnost opatřit samostatné hroby jmény obětí a o pomníku či poloze pohřbení informovat v místě i na internetu. Památník Münchner Platz v Drážďanech spolupracuje od počátku února 2017 s Ústavem pro studium totalitních režimů v Praze na digitálním portálu, jenž bude informovat o československých státních příslušnících popravených za druhé světové války v Drážďanech, jakož i o místech, kde jsou tito lidé pohřbeni. pd

46 Gesetz über die Erhaltung der Gräber der Opfer von Krieg und Gewaltherrschaft vom 1. 7. 1965. In: *Bundesgesetzblatt I*, s. 589. Ke Gräbergesetzu viz - <https://de.wikipedia.org/wiki/Gräbergesetz> (citováno k 15. 2. 2018).

47 Hrob Josefa Friedla byl uvolněn v červenci 1989.

48 OLESCHINSKI, Brigitte: *Gedenkstätte Plötzensee. Gedenkstätte Deutscher Widerstand*, Berlin 1995, s. 75.